

תוכן עניינים

2.....	1. מבוא
4.....	2. עיבוד טלוויזיוני – בין דידיקטיקה לבידור
4.....	2.1 "המדיום הוא המסר" – כיצד עיבודים קולנועיים מספרים ספרות
6.....	2.2 העיבוד הטלוויזיוני – קווים לדמותו
8.....	2.2 אגדה יהודית ב"תקופת התחייה"
10.....	2.1 בין המיסטי לאלגורי – התשתית הסיפורית של 'האדונית והרוכל'
11.....	2.3 מקומו הקנוני של הסיפור בתרבות הישראלית
12.....	3. עיבוד טלוויזיוני – בין הרצוי למצוי
17.....	3.1 מה הפירוש?
19.....	3.2 מהו המסר?
21.....	4. סיכום ומסקנות
23.....	5. ביבליוגרפיה

1. מבוא

האמנות הנרטיבית – כזאת שפורשת בפני הצורך אותה סיפור, כגון ספרות, קולנוע ותכנים טלוויזיוניים, זכתה לתשומת לב מחקרית על כל מעגל היצירה שלה: החל מהיוצר וההשפעות שלהן היה נתון וכלה בקהל הצרכנים, על מאפייניהם הפסיכולוגיים והסוציולוגיים בעת היחשפותם ליצירה. אחת השאלות היסודיות שעולות מתוך מחקרים שכאלו – על המגוון הרחב של יצירות שהם מקיפים – היא בדבר המטרה שלשמה נוצרה היצירה. האם מדובר במוצר שהוא בראש ובראשונה בידורי-תעשייתי, בעוד שאר ההיבטים שלו – התפישות והחששות שהוא מגלה על בני זמנו ועל יוצרו, הזרם האמנותי שאליו הוא משתייך, האמצעים האמנותיים שבו הוא עושה שימוש וכיו"ב – הם בני-לוויה משניים, דוגמת תעשיית הקולנוע ההוליוודית או תעשיית רבי המכר? אולי מטרתו הראשית היא לאומית או תועמלנית, כדוגמת הקולנוע הגרמני של ימי הרייך השלישי או, להבדיל, יצירות ציוניות שמטרתן הייתה בניין האומה? תיתכן גם יצירה שהיסוד המכריע בה הוא הביטוי האישי של היוצר, המבקש לבטא תובנה או רגש שאולי משותף גם לקהל קוראים או צופים, מבלי שהשיקול המסחרי או הערכי יהיו בראש מעיניו.

שאלת מטרתה של היצירה ושל היוצר מקבלות משנה תוקף בהקשר של הפקתה מחדש במדיום שונה מזו שבו נוצרה במקורה, ובייחוד בנדידה של יצירה מעולם הספרות אל עולם הקולנוע והטלוויזיה. עיבודים קולנועיים ליצירות ספרותיות התקיימו מראשית ימי הקולנוע, וקדמו להם גם עיבודים תיאטראליים ואופראיים ליצירות ספרותיות ולאגדות עם אהובות ומוכרות על קהל היעד של המעבד (Hutcheon 2006). למעשה, גם יצירות ספרותיות רבות הן עיבוד ספרותי לאגדה שסופרה בעל-פה, ואשר המעלה אותה על הכתב עושה כן משיקוליו הוא, אשר לרוב חורגים מהרצון התמים "לספר סיפור טוב", וממילא יצירות שכאלו לא ייחשבו ל"עיבוד" (Cardwell 2002).

שאלת מטרתו של היוצר אינה לרוב שאלה פילוסופית עמוקה, ובדרך-כלל ניתן לתת לה מענה ישיר, אם באמצעות שאלת היוצר ואם באמצעות עיון שטחי בה עצמה. את האפשרויות נצמצם לשלושה זרמים עיקריים (ועוד אחת בהמשך): יצירה לצורכי בידור ומסחר, תעמולה או ביטוי אישי. אין נובע מכך שליצירה ישנה מטרה אחת ויחידה, אלא שלרוב, כאמור, המניע המרכזי הוא גלוי לעין: סרטים עתירי תקציב מהתעשייה ההוליוודית הם בראש ובראשונה עסק מסחרי, בעוד ספרות "מגוייסת", כשמה כן היא, נועדה לגייס את הקוראים מאחורי תפיסת עולם או סדר יום מסוימים. הביטוי האישי של סופרים הכותבים מחוץ לשיקולים בידוריים או אידיאולוגיים – נפשות אמנותיות האדישות לכל אלו (לעיתים במפגיע) ניתן אף הוא לזיהוי בנקל, ביצירה אשר אינה משתדלת להתחבב על הנחשפים אליה, ואשר אינה נושאת אמירה ברורה ומנומקת בסוגייה שעל סדר היום הציבורי הכללי.

בעבודה זו יבחן העיבוד הטלוויזיוני שנעשה בשנת 1989 לסיפור "האדונית והרוכל" לש"י עגנון, כששאלת המטרה שעמדה בפני היוצרים ואופן השגתה – עבור הסיפור המקורי ועבור עיבודו המאוחר גם יחד – תהיה במרכז תשומת הלב. הן היצירה הספרותית והן עיבודה הטלוויזיוני מצויים בתחום המקשה על שיוכה לאחת מהקטגוריות שנמנו לעיל למטרותיו של היוצר: הרי עגנון לא היה ידוע כסופר המבקש להתחבב על קוראיו ולהקל עליהם בסיפורים מבדרים וקליטים. בנוסף, מחויבותו האידיאולוגית למפעל הצינוי עולה הן מיצירתו והן מהתבטאויותיו הציבוריות בנושא, הגם שהוא לא חשך דברי ביקורת על דרכה של הצינויות ושל הצינונים כשחש צורך בכך (למשל בסיפורו "אורח נוטה ללון" ובגישתו האוהדת לדת בכלל, המנוגדת לגישה הצינונית החילונית). הווה אומר, יצירתו אינה תועמלנית או בידורית, אך גם בשום אופן איננה אדישה כליל לסוגיות שעל סדר היום היהודי של זמנו. כך או כך, אין עוררין על כניסתו של הסופר אל הפנתאון של הספרות העברית הקנונית, אשר אומצה על-ידי הממסד בשתי ידיים.

2. עיבוד טלוויזיוני – בין דידיקטיקה לבידור

עיבוד של יצירות ספרותיות נבדל מיצירה קולנועית "מקורית" בעיקר בהצהרה שבצידה: העיבוד מצהיר על עצמו ככזה (Cardwell 2002). למעשה, סרטים רבים אשר חלקם אף הפכו לקאלט או שזכו להצלחה מסחררת – מבוססים על ספרים (למשל: בלייד ראנר, מועדון קרב, חמישים גוונים של אפור, וכיו"ב), אך רוב הצופים כלל אינם מודעים לקיומו של המקור הספרותי, או שהם לכל הפחות אדישים לקיומו, וממילא לא קראו אותו, אם משום חוסר עניין בקריאת יצירה ספרותית שמעולם לא זכתה ליוקרה ול"תו איכות" מטעם ביקורת הספרות, ואם בשל מכשול לשוני, שהרי ספרים אלו, אשר נותרו עלומים ושוליים, לא מיתרגמים בהיקף נרחב.

בתווך מצויות הפקות קולנועיות בעלות פרופיל גבוה כגון 'הארי פוטר' ו'שר הטבעות'. אף-על-פי שהמקור הספרותי נוכח הן ביצירה עצמה והן באולם הקולנוע בתודעת הצופים – אשר ביניהם הקוראים האדוקים הם לרוב בין הראשונים להופיע, ובין המבקרים החריפים ביותר של התוצאה – עבור צופים רבים אשר אינם מורגלים בקריאת ספרות נותר המקור הקולנועי בחזקת המקור הבלעדי עבורם להיכרות עם היצירה (Hutcheon 2006).

2.1. "המדיום הוא המסר" – כיצד עיבודים קולנועיים מספרים ספרות

אמרתו המפורסמת של מרשל מקלוהן נשמעת כמעט מובנת מאליה בבואנו להשוות בין ייצוג של סיפור בשני מדיה שונים, אך חשוב לציין בקצרה חלק מהמאפיינים שעולים מהספרות ביחס לדומה והשונה בין שני המדיומים במקרה של עיבוד קולנועי או טלוויזיוני (שעליו עוד יורחב בהמשך) ליצירה ספרותית, ובמיוחד ליצירה קנונית, מוכרת ואהובה (לכל הפחות על האליטה התרבותית המקומית).

הסממן הראשון והחשוב מכל המבדיל בין שני המדיומים הוא מידת החשיפה שכל אחד מהם מאפשר. פער זה (לטובת המסכים כמובן) נובע לא רק מהדרישה המוקדמת ליכולת אוריינית שמאפשרת צריכה של יצירה ספרותית – יכולת אשר תמיד הייתה נחלתה של אליטה חברתית